

СОЦІАЛЬНА ГРУПА І СОЦІАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Коваль Олександр Пилипович,
доктор економічних наук,
старший науковий співробітник

Підтримання всіх складників національної безпеки України (у тому числі й соціального) на належному рівні було й залишається вкрай актуальним завданням. Належний лад у державі є запорукою сталого розвитку економіки та особистої безпеки громадян. Проте на сьогодні зберігається підвищена соціальна напруженість у суспільстві, внаслідок якої можуть поступово активізуватися протестні настрої. Ефективне нівелювання таких настроїв потребує усвідомленого застосування соціальних технологій, спрямованих на певні соціальні групи. Мир і стабільність у державі неможливі без чіткого уявлення про сутність соціальних груп та соціальних технологій і їхню роль у підтриманні соціальної безпеки.

Ключові слова: соціальна безпека, соціальна група, соціальна технологія.

Koval Oleksandr

SOCIAL GROUPS AND SOCIAL TECHNOLOGY THROUGH SOCIAL SECURITY

Keeping all components of national security of Ukraine (including social) at the appropriate level was and remains extremely urgent task. The proper order in the state is the key to sustainable economic development and personal security. However, today there is an increased social tension in society, as a result of which protests can be gradually become more active. Effective leveling of attitudes requires conscious use of social technologies aimed at specific groups. Peace and stability in the country is impossible without a clear understanding of the essence of social groups and social technologies and their role in maintaining social security.

Keywords: *social* security, social group, social technology.

Термін «соціальна безпека» в розумінні дослідників зазвичай має два трактування: традиційне (відсутність загроз для соціуму) та альтернативне (відсутність загроз з боку соціуму). Соціальна безпека у традиційному розумінні (соціальна безпека для соціуму) – це відсутність загроз здоров'ю та життю людини. Інші сутності, яким зазвичай приділяють увагу дослідники поза контекстом життя та здоров'я людини (якість життя, соціальні інтереси, соціальні потреби тощо), логічно віднести до сфери гуманітарної безпеки.

Соціальна безпека в альтернативному розумінні (соціальна безпека з боку соціуму) – це відсутність загроз національній безпеці з боку власних громадян. Іншими словами – це відсутність

загрози незаконних дій громадян, спрямованих проти чинної влади, починаючи від масових заворушень й аж до неконституційної зміни влади в країні. При цьому не йдеться про пряму військову агресію іншої держави. Йдеться лише про зміну влади внаслідок протестних дій громадян.

Кількість досліджень соціальної безпеки в альтернативному розумінні значно поступається аналогічному показнику для соціальної безпеки у традиційному розумінні. Частково це пояснюється недостатньою актуальністю протестної проблематики протягом перших 10–15 років незалежності України. Проте на сьогодні зазначена проблематика є надзвичайно актуальною,

а рівень її науково-практичного осмислення залишається незадовільним.

Проблемам соціальних технологій у структурі гібридної війни присвячено доробок І. Рущенко [1]. Специфіку використання соціальних технологій висвітлено в низці матеріалів, присвячених східноукраїнському конфлікту в контексті глобальних трансформацій [2]. Деструктивні політичні та соціальні технології у структурі гібридної війни досліджено О. Комарчуком [3]. Соціальні технології та ідеологічний складник розпалювання війни на Донбасі проаналізовано М. Єніним [4]. Взаємозв'язок соціальних, політичних і державно-управлінських технологій у публічному управлінні розкрито О. Радченко та І. Титовським [5].

Метою статті є подальше вдосконалення підходів до усвідомлення науково-практичної сутності соціальної безпеки.

Соціальна безпека як відсутність загроз національній безпеці з боку власних громадян у сучасних українських реаліях потребує більш чіткого осмислення як науковою спільнотою, так і політиками та експертами. Однак струнка теорія соціальної безпеки має спиратися на низку сутностей, які визначають логіку процесу побудови соціальної безпеки. Серед таких сутностей особлива роль належить соціальним групам та соціальним технологіям. Без усебічного осмислення цих категорій побудова теорії соціальної безпеки неможлива.

Соціальна група – складний об'єкт міждисциплінарного суспільствознавчого аналізу, що підтверджується насамперед неоднозначними й суперечливими трактуваннями цього терміна. Труднощі для розуміння сутності соціальної групи детерміновані також значними розбіжностями між науковими та буденними уявленнями про неї. Додаткова складність його дослідження полягає ще й у тому, що вчені фактично використовують єдиний (універсальний) термін («соціальна група»), описуючи подеколи найрізноманітніші соціальні утворення. При цьому в основі групової диференціації соціуму лежить цілий набір чинників – вікових, професійних, освітніх, етнічних, гендерних тощо, що значно ускладнює науковий аналіз.

Найчастіше під соціальною групою мають на увазі сукупність людей, пов'язаних спільною соціальною ознакою. В якості такої ознаки подеколи наводять стать, вік, національність,

професію, місце проживання, дохід тощо. Інколи спільна ознака доповнюється чи конкретизується іншими ознаками, наприклад: виконання суспільно необхідних функцій, певна взаємодія, наявність внутрішніх зв'язків чи очікувань щодо один одного тощо. Найчастіше як приклади соціальної групи наводять друзів, професійний колектив, студентську групу.

Таке зашироке трактування соціальної групи, можливо, і прийнятне для осмислення певних процесів у соціумі, але неприйнятне для нашого дослідження. Насамперед ми маємо проаналізувати роль і поведінку соціальних груп у цілком конкретному процесі – демонтажі влади. Цей процес є масштабним, надзвичайно складним та вкрай значущим для населення конкретної країни. До того ж участь громадян у цьому процесі зумовлена наявністю специфічних спонукальних мотивів. Аналіз «кольорових» революцій протягом останніх п'яти років доводить, що ані професія, ані вік, ані ступінь заможності не є тими спонукальними мотивами, що зумовлюють об'єднання людей у соціальну групу задля демонтажу влади.

Інша причина неприйнятності вищенаведеного визначення – розпливчастість терміна «соціальна ознака». Чи можна, наприклад, вважати соціальною ознакою факт проживання мешканців у конкретному будинку? У загальному випадку навряд чи. Тому немає підстав вважати цих мешканців окремою соціальною групою, так само, як не є соціальною групою пасажери потяга або черга в магазині.

Саме тому для цілей нашого дослідження прийmemo, що *соціальна група* – це сукупність людей, які мають спільний соціальний інтерес. При цьому соціальний інтерес розуміємо в трактуванні видатного австрійського психолога Альфреда Адлера [6], який використав німецьке поняття «*Gemeinschaftsgefühl*», що в перекладі на українську мову означає почуття, дух солідарності, спільності. Іншими словами – сукупність потреб, очікувань, мотивів і стимулів, які зумовлюють поведінку соціальної спільноти. Отже, соціальний інтерес може бути політичним, економічним чи гуманітарним, усвідомленим чи неусвідомленим.

Повертаючись до наведеного прикладу, якщо це відселенський дім, а мешканці очікують на переїзд, тоді, вочевидь, ми маємо підстави вважати їх соціальною групою, оскільки вони мають спільний соціальний інтерес.

Додаткові ознаки не рятують ситуацію, оскільки мешканці будинку можуть не тільки не взаємодіяти (з різних причин, наприклад, через сварку), а й навіть не знати один одного. Але це не відміння наявності спільного соціального інтересу.

Прояв соціального інтересу характеризується здатністю співчувати іншій людині, відчувати те, що відчуває інший, переживати ті самі емоційні стани, ідентифікувати себе з ним, а також орієнтацією на альтруїстичні цінності (можливо, на шкоду собі), емоційну підтримку і надання допомоги [7].

Для досягнення цілей цього дослідження доцільно охарактеризувати соціальний інтерес більш докладно. Насамперед соціальний інтерес може бути **активний** чи **потенційний**. Наприклад, ошукані вкладники конкретного банку мають активний соціальний інтерес – повернення втрачених заощаджень. З цією метою вони можуть об'єднатися для проведення протестної акції. Але дуже ймовірно, що до протестувальників можуть приєднатися вкладники інших, поки що не проблемних банків, так би мовити, з «профілактичних міркувань». Мовляв: «Хай мій банк знає, що йому це так просто не минеться».

Соціальний інтерес може бути **реальний** чи **вдаваний**. Нерідко частина мітингувальників «за» або «проти» чогось у результаті виконання своїх вимог може отримати реальну користь. Тоді як інша частина, навпаки, може зазнати шкоди, адже будь-яка революція обертається тисячними чи мільйонними жертвами для своїх учасників, членів їхніх сімей тощо.

Насамкінець, соціальний інтерес може бути **усвідомлений** чи **неусвідомлений**. Так, наприклад, людина може бути цілком байдужою до акцій, спрямованих на неприпустимість заперечення Холокосту, допоки випадково (а в житті буває й так) не дізнається про наявність у себе єврейської крові.

З усіх наведених характеристик соціального інтересу значущою є насамперед усвідомленість. Активність/потенційність чи реальність/удаваність не є визначальними ознаками участі людини у протесті. З певним припущенням їх можна назвати **достатніми умовами**. Тоді як усвідомленість свого соціального інтересу є **неодмінною умовою** участі людини у протесті (у цьому випадку мотивація на кшталт «за гроші», «за компанію», «від нудьги» тощо не розглядається).

Отже, визначення соціальної групи, сформульоване вище, треба уточнити. *Соціальною групою слід вважати сукупність людей, які мають спільний усвідомлений соціальний інтерес.*

Для нашого дослідження важливо, що, згідно з визначенням А. Адлера, соціальний інтерес – не вроджена якість, а тільки «вроджена можливість, яку треба розвивати усвідомлено» [7]. З цього прямо випливає таке.

■ Соціальна група в загальному випадку є тимчасовим об'єднанням, оскільки спільний соціальний інтерес здебільшого тимчасовий. Тобто соціальна група існує, допоки існує спільний соціальний інтерес. Наприклад, соціальна група протестувальників проти будівництва офісного центру в парковій зоні самоліквідується після скасування дозволу на будівництво. Інша справа, що існування певної соціальної групи може бути досить тривалим.

■ Соціальна група формується в соціумі під впливом обставин. При цьому одні й ті самі обставини можуть породити декілька різних соціальних груп. Наприклад, у спільній протестній акції можуть узяти участь як ідейні прихильники оновлення суспільства, так і охочі банально нажитися, озброїтися тощо.

■ Соціальна група – поняття багатопланове. Як не парадоксально, у тимчасову соціальну групу можуть об'єднатися люди зі спільним тактичним, проте полярними стратегічними соціальними інтересами. У протестних акціях проти чинного уряду (тактичний інтерес) можуть брати участь прихильники як правої, так і лівої ідеології, тобто люди з полярним баченням майбутнього шляху розвитку країни (стратегічний інтерес).

■ Соціальна група може бути нестійкою, знову ж таки під впливом обставин, що змінюються.

■ Додаткові ознаки соціальної групи (виконання суспільно необхідних функцій, певна взаємодія, наявність внутрішніх зв'язків чи очікувань стосовно один одного тощо) не є обов'язковими на початковому етапі її (групи) існування.

Слід зазначити, що спільний соціальний інтерес не тотожний однаковому соціальному інтересу. Ошукані вкладники мають спільний соціальний інтерес, а отже, є соціальною групою лише до моменту ухвалення рішення про відшкодування вкладів. Після його ухвалення, тобто на етапі реалізації рішення, соціальна група самоліквідується, хоча при цьому соціальний інтерес

не зникає і його природа не змінюється. Кожен вкладник, як і раніше, хоче отримати компенсацію, але вмикається принцип «кожен за себе». Тобто спільний соціальний інтерес розпадається на купу однакових соціальних інтересів. При цьому нерідко виникає ситуація, коли люди зі спільників перетворюються на конкурентів (наприклад, якщо грошей на всіх не вистачає). Іншими словами, спільний соціальний інтерес завжди однаковий, проте однаковий – не завжди спільний.

Якщо виходити з того, що соціальна група – це певна сукупність людей, логічно припустити, що такою групою можна керувати для досягнення певних цілей. Припустимо навіть, що таке керування порівняно полегшене, оскільки це не просто сукупність людей, а сукупність людей, що мають спільний усвідомлений соціальний інтерес. А раз так, то для такого керування доцільно використовувати відповідну технологію, яка спирається саме на спільний усвідомлений соціальний інтерес.

Нині поняття «соціальні технології» є ключовим елементом теоретичних концепцій і практик управління, сформульованих сучасними вченими. Загальноприйнято, що технологія (від давньогрец. *τέχνη* – мистецтво, майстерність, уміння; *λόγος* – слово, думка, зміст, значення, поняття) – це сукупність методів та інструментів для досягнення бажаного результату.

Отже, і соціальна технологія як поодинокий випадок технології загалом – це сукупність методів та інструментів для досягнення бажаного результату. Із таким широким трактуванням важко не погодитися. Наприклад, І. Рущенко вважає, що «соціальна технологія – це раціональна стандартизація дій індивідуальних або корпоративних агентів, що забезпечує ефективне досягнення поставлених цілей» [1].

Проте це та аналогічні визначення саме через широту охоплення є неприйнятними для практичного використання. Вочевидь, методи та інструменти соціальної технології повинні мати певну специфіку залежно від цілей і завдань, на вирішення яких ця технологія спрямована.

О. Комарчук робить спробу визначити таку специфіку, трактуючи соціальні технології як «сукупність прийомів, методів та впливів, що застосовуються для досягнення поставлених цілей у процесі соціального планування і розвитку,

вирішення різного роду соціальних проблем, для проектування та здійснення комунікативних впливів, що змінюють свідомість людей, культурні, політичні та/або соціальні структури, системи або ситуації. У більш широкому сенсі соціальна технологія є послідовністю етапів соціальної взаємодії, в ході якої кожен суб'єкт, що бере участь у взаємодії, реалізує власну управлінську стратегію по відношенню до інших і формує соціальну дійсність» [3].

Однак це та схожі визначення не тільки не додають ясності в дослідження, а й заводять нас у нові семантичні нетрі, оскільки потребують пояснення терміни «соціальна взаємодія», «соціальна дійсність» тощо. До того ж кожен суб'єкт так чи інакше формує соціальну дійсність.

Тому для цілей дослідження соціальних технологій у контексті соціальної безпеки запропонуємо таке визначення: *соціальні технології* – це технології формування та об'єднання соціальних груп для координації спільних дій. У цьому визначенні під формуванням соціальної групи слід розуміти усвідомлену діяльність стороннього актора з гуртування індивідів на підставі спільного соціального інтересу. Індивіди мають бути об'єднані задля спільних дій, спрямованих на задоволення такого інтересу (при цьому абсолютно не важливо, є цей інтерес дійсним чи удаваним).

Термін «об'єднання» в запропонованому визначенні доречний у разі, якщо йдеться про об'єднання кількох соціальних груп (знову ж таки задля спільних дій із досягнення спільного соціального інтересу).

О. Комарчук цілком справедливо зазначає, що деякі фахівці розділяють поняття «технологія» і «техніка», адже технологія є набором певних технік, які об'єднані навколо загальної мети і стратегії з урахуванням ситуації. Техніка – це певний прийом або метод, послідовність кроків, що завжди веде до очікуваного результату. Отже, під поняттям «соціальні технології» можна розуміти далеко не всі відомі методи. Наприклад, організація соціальної події або політичний переворот – це технологія, а проведений у її рамках мітинг чи демонстрація – це техніка. Техніки можуть працювати в будь-якій країні без помітних змін, тоді як технології є більш специфічними і вимагають адаптації до особливостей національної політичної культури [3].

У контексті дослідження проблем соціальної безпеки доцільно окремо зосередитися на співвідношенні понять «соціальна технологія» та «політична технологія». Практика їх застосування не відрізняється особливою чистотою та коректністю, оскільки досить часто їх плутають між собою чи підміняють одне іншим. Найбільш вдалим, на наш погляд, визначенням політичних технологій є дефініція українського вченого М. Головатого, який стверджує, що це — сукупність прийомів, методів, способів, процедур, котрі використовуються політичними суб'єктами для досягнення політичних цілей, вирішення політичних управлінських завдань [3].

Так чи інакше головним об'єктом впливу в політичному технологічному процесі завжди є суспільство. Саме в суспільстві створюються партії, проводять мітинги і страйки, голосують за кандидатів, відтворюють або руйнують політичні та економічні системи. Саме від людей, а точніше від впливу на них, залежить досягнення політичних цілей.

Враховуючи факт взаємозалежності суспільства та держави, соціальні технології в політичних процесах дуже часто можна вважати політичними. Дуже часто, але не завжди. Наприклад, «палацовий переворот», без сумніву, є політичною технологією. Але його не можна віднести до соціальних, оскільки в ньому зазвичай задіяна обмежена кількість фігурантів. Натомість революція, безперечно, є соціальною технологією, з огляду на велику кількість учасників процесу. Отже, соціальну технологію правомірно ототожнювати з політичною у разі, коли об'єктом впливу технології є одна чи декілька соціальних груп, які нескладно ідентифікувати.

Дещо іншим є стан справ з економічною та гуманітарною технологіями. У контексті соціальної безпеки вони обидві завжди є соціальними, оскільки спрямовані на великі соціальні групи. Наприклад, економічна технологія може мати на меті погіршення матеріального стану певних соціальних груп через торговельні війни, ембарго, обмеження різних поставок тощо. У результаті в таких соціальних групах має оселитися логіка: «Наше життя погіршується, і в цьому винна влада. Її треба міняти».

Гуманітарні технології спрямовані на зміну світогляду певних соціальних груп. Як історичний приклад доцільно згадати виховання яничарів з дітей слов'янських християн, захоплених

на Балканах, які внаслідок змішування морально-ціннісних орієнтирів приймали іслам, забували про власне коріння, батьківщину та ставали вірними слугами турецьких султанів. За сучасних умов цілеспрямований вплив на свідомість певних соціальних груп має породити ілюзію переваги чужих цінностей, світогляду, ідей над тими, що панують у суспільстві. У результаті такі соціальні групи мають перейнятися логікою: «У них усе краще, тому вони живуть краще. У нас треба все міняти».

У контексті соціальної безпеки економічні та гуманітарні технології мають спільну мету — викликати невдоволення чинною владою. Саме це невдоволення є підґрунтям для застосування соціальної політичної технології зміни влади.

Особливістю політичного, економічного та гуманітарного складників соціальної технології є те, що досить часто кожна з них важко виокремити та ідентифікувати, оскільки вони тісно пов'язані та переплетені між собою. Наприклад, політична технологія зазвичай не може існувати ані без гуманітарної, ані без економічної. Політичні партії, громадські рухи тощо завжди виникають як альтернатива гуманітарним та економічним цінностям, впровадженням і/або задекларованим чинною владою.

Насамкінець дозволимо собі ще одне уточнення. Як було зазначено вище, соціальні технології — це технології формування та об'єднання соціальних груп для координації спільних дій. Цілком зрозуміло, що в більшості випадків група зацікавлених акторів, що застосовують ту чи іншу соціальну технологію, наражається на спротив іншої групи акторів з діаметрально протилежними цілями, в контексті соціальної безпеки — гравців на боці влади. Тоді логічно припустити, що останні мають застосовувати контртехнології, спрямовані на збереження «статус-кво». (Це справедливо також для випадків, коли кількість груп акторів — більше двох.) І ці контртехнології мають бути соціальними, оскільки спрямовані на ті ж самі соціальні групи. Отже, метою застосування соціальних технологій може бути не тільки формування та об'єднання, а й дефрагментація соціальних груп задля перешкоджання їх діяльності. Таким чином, соціальні технології в контексті соціальної безпеки — це технології:

- формування та об'єднання соціальних груп для координації спільних дій, спрямованих на зміну чинної влади;

■ роз'єднання та дефрагментації соціальних груп задля перешкодження їх діяльності, спрямованій на зміну влади.

Висновки

У контексті соціальної безпеки як відсутності загроз національній безпеці з боку власних громадян соціальною групою слід вважати сукупність людей, які мають спільний усвідомлений соціальний інтерес політичного, економічного чи гуманітарного характеру. Такий соціальний інтерес може бути активним чи потенційним, реальним чи удаваним, усвідомленим чи неусвідомленим. При цьому спільний

соціальний інтерес не тотожний однаковому соціальному інтересу.

У цьому ж контексті соціальні технології — це технології як формування та об'єднання соціальних груп задля координації спільних дій, спрямованих на зміну влади, так їхнього роз'єднання та дефрагментації задля перешкодження їх діяльності, спрямованій на зміну влади.

Як і соціальний інтерес, соціальні технології можуть бути політичними, економічними та гуманітарними. Проте не всі політичні технології є соціальними, тоді як економічні та гуманітарні технології завжди мають соціальний характер.

Список використаних джерел

1. Рущенко І.П. Підривні соціальні технології у структурі гібридної війни // Право і безпека. — 2015. — № 2. — С. 12–16.
2. Східноукраїнський конфлікт в контексті глобальних трансформацій / Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації; Український культурологічний центр; ТОВ «Східний видавничий дім». — Донецьк, 2015. — 364 с.
3. Комарчук О.О. Деструктивні політичні та соціальні технології у структурі гібридної війни // Гілея : наук. вісник. — 2016. — Вип. 114. — С. 316–319.
4. Єнін М. Соціальні технології та ідеологічна складова розпалювання війни на Донбасі [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.kiis.com.ua/materials/KMIS-Review/08\(02-2015\)/ds.php?file=08_KR_1_MonAnalit1.pdf](http://www.kiis.com.ua/materials/KMIS-Review/08(02-2015)/ds.php?file=08_KR_1_MonAnalit1.pdf)
5. Радченко О., Титовський І. Взаємозв'язок соціальних, політичних і державно-управлінських технологій в публічному управлінні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-1/doc/1/02.pdf>
6. Адлер А. Понять природу человека / пер. Е.А. Цыпина. — СПб. : Академический проект, 1997. — 256 с.
7. Дубовицкая Т.Д., Тулитбаева Г.Ф. Социальный интерес: понятие, структура, диагностика, развитие // Fundamental Research. — 2014. — № 11. — С. 2276–2279.

References

1. Rushhenko, I.P. (2015). Pidryvni socialni tehnolohii u strukturi hibrydnoi viiny [Subversive social technologies in the structure of the hybrid war]. *Pravo i bezpek – Right and Safety*, 2, 12–16 [in Ukrainian].
2. *Shidnoukraiinskyi konflikt v konteksti hlobalnyh transformacii [East-Ukrainian conflict in the context of global transformations]*. (2015). Donetsk: Ukrainskyi instytut stratehii hlobalnoho rozvytku i adaptacii; Ukrainskyi kultur-olohichnyi centr; Shidnyi vydavnychiy dim [in Ukrainian].
3. Komarchuk, O.O. (2016). Destruktyvni politychni ta socialni tehnolohii u strukturi hibrydnoi viiny [Destructive political and social technologies in the structure of the hybrid war]. *Hileia: naukovyi visnyk – Hileya: Scientific Bulletin*, 114, 316–319 [in Ukrainian].
4. Yenin, M. (2015). Socialni tehnolohii ta ideolohichna skladova rozpaluvannya viiny na Donbasi [Social technologies and ideological component of the incitement of war on the Donbass]. *kiis.com.ua*. Retrieved from [http://www.kiis.com.ua/materials/KMIS-Review/08\(02-2015\)/ds.php?file=08_KR_1_MonAnalit1.pdf](http://www.kiis.com.ua/materials/KMIS-Review/08(02-2015)/ds.php?file=08_KR_1_MonAnalit1.pdf) [in Ukrainian].
5. Radchenko, O., & Tytovskiy, I. (2010). Vzaيمozv'язok socialnyh, politychnykh i derzhavno-upravlinskykh tehnolohii v publichnomu upravlinni [Interconnection of social, political and state-management technologies in public administration]. *kbuapa.kharkov.ua*. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-1/doc/1/02.pdf> [in Ukrainian].
6. Adler, A. (1997). *Poniat prirodu cheloveka [Understand the nature of human]*. St. Petersburg: Akademicheskii proekt [in Russian].
7. Dubovytskaya, T.D., & Tulytbaeva, H.F. (2014). Socialnyi interes: poniatyie, struktura, diagnostika, razvitye [Social interest: concept, structure, diagnostics, development]. *Fundamental Research*, 11, 2276–2279 [in Russian].